

Біограми представників аристократичного роду Потоцьких (герб «Пилява») на сторінках новітніх польських довідників та словників

Аналізуються і порівнюються життєписи представників роду Потоцьких, які опубліковані в новітніх польських біографічних довідниках і словниках.

Ключові слова: біографічний довідник, біографічний словник, біограма, Потоцькі.

Вираз вдячності

Автор висловлює щирю подяку Інституту інтердисциплінарних досліджень «Artes Liberales» Варшавського університету за надану можливість наукового стажування у Республіці Польща (2009 рік), що дозволило написати пропоновану статтю.

Досліджуючи історичне минуле, науковець не лише вивчає ті чи інші суспільні процеси, а й місце і роль коректних людей в цих подіях, адже «біографія як історія життя та жанр літератури є окремим історико-культурологічним феноменом суспільства, який досліджується в багатьох контекстах і аспектах» [7,с.10].

Отримати стислу інформацію про певну особу дозволяє довідково-допоміжна література (енциклопедії, довідники, словники). Звернімося до «Словника української мови» на предмет визначення ключових понять: біографія, довідник та словник: «біографія – опис чийого-небудь життя і діяльності; життєпис» [4,с.187]; «словник – книга, в якій в алфавітному чи тематичному порядку подано слова якоїсь мови (з тлумаченням, перекладом на іншу мову і таке інше)» [5,с.367]; «довідник – книжка, що містить короткі відомості з коротких питань» [6,с.334].

У біографістиці від самого її виникнення панували дві форми біографії – історичний нарис та історичний портрет. Починаючи з ХІХ століття, як свідчить В. С. Чишко, у біографістиці виникає нова словникова форма біографії, яка «передбачає акумуляцію формалізованих даних про персональні ряди видатних діячів, коротке представлення усього життя особистості, науковий аналіз та відбір біографічних фактів, якісно значимих для історії, культури, науки, уникнення художніх інтерпретацій. Вона відображає лише соціально важливі факти особистого

внеску і включає оцінку важливості особи для людства та бібліографію його праць» [7,с.168].

У біографічні довідники–словники вміщено короткі відомості про постать – біограму, адже «термінологічний ряд довідкового (словниково–біографічного) напряму біографій пов'язаний з критеріями відбору імен до певних видань, структурою біографічної статті (головне ім'я, друге ім'я, псевдоніми і криптоніми; крайні дати життя; дефініція; життєпис; пристатейна бібліографія)» [2,с.100].

Довідники–словники, за класифікацією В. С. Чишка, разом некрологічними підвидами біографій, біографічними покажчиками, біографічними коментарями та біобібліографією, утворюють другу групу сучасних історико–біографічних наукових досліджень – довідково–допоміжних видів [7,с.176].

Аналіз таких видань є досить складною справою, адже головна функція їх функція показати постать «серед інших осіб в історії духовної і матеріальної культури» [7,с.168], але разом із тим, важливою й цікавою. Автори і укладачі тих чи інших довідників–словників використовують різну джерельну та історіографічну базу для написання біограм, що в результаті призводить до різного тлумачення дат, подій і фактів у кожній конкретній біографії.

Наявність відмінностей у довідковій біографістиці різні країн можна пояснити, в першу чергу нюансами перекладу та сприйняття особистості національною науковою спільнотою [3].

Разом із тим, пояснити такий «десонанс» представленні біографічних відомостей у словниках однієї країни складно. Видання в Польщі впродовж тривалого часу академічного «Polskiego S ownika Biograficznego» (розпочато у 1935 р.), повинне було стати фундаментом для сучасних тематичних біографічних словників–довідників. Хоча і він містить, в окремих випадках, не зовсім точну інформацію. Разом із тим, вивчення сучасної біографічної літератури довідкового характеру засвідчило про наявність проблеми.

Розглянемо її на прикладі біограм представників аристократичного роду Потоцьких (герб «Пилява»). Графи Потоцькі – давній польський шляхетський аристократичний рід, історія якого багато в чому оповита ореолом таємничості. Питання про легітимність графського титулу Потоцьких є дискусійним і свою точку зору, автор цієї статті представив в одній з публікацій [1].

Перші відомості про Потоцьких герба «Пилява» зустрічаємо у XIII ст. Девізом роду Потоцьких був вислів «*Scutum opponebat scutis*» або «*Scutum opponebat scuto*» (Щит протиставляв щитам). Відомі дві лінії Потоцьких, які в свою чергу мають по кілька гілок: «Срібна Пилява», або Гетьманська лінія, а також «Золота Пилява», або Примасовська лінія [10;20;21], а біографії їх представників є в багатьох довідниках–словниках.

У виданні «Polskiego S ownika Biograficznego» (далі – PSB) особам з прізвищем Потоцькі присвячено достатньо сторінок, переважна більшість біограм – це короткі біографії найбільш відомих представників роду Потоцьких (герб «Пилява»). Цікавою рисою цього видання є те, що серед біограм Потоцьких є короткі біографічні нариси про жінок цього роду [15,с.1–235;16,с.731–831]. Подібного не зустрічаємо в новітніх виданнях.

Виходячи з того, що історико–біографічні дослідження ґрунтуються на комплексному аналізі і відрізняються за структурою та функціями,

видами життєдіяльності та професійною спрямованістю, за змістовими аспектами методології та методики наукового аналізу, зупинимо увагу на різнопланових словниково–довідкових виданнях. Для аналізу було обрано дев'ять польських біографічних довідкових видань кінця ХХ – початку ХХІ століття: Słownik historyków polskich [17]; Środka A. Uczeń Polscy XIX – XX stulecia [18]; Bielecki R. Słownik biograficzny officerów powstania Listopadowego [8]; Śliwowska W. Zesłancy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX wieku: Słownik biograficzny [19]; Hass L. Wolnomularze polscy w kraju i na świecie 1821–1999: Słownik biograficzny [11]; Kulecka A.; Osiecka M., Zamojska D. «...którzy nauki, cnote, Ojczyznie kochają» – znani i nieznanі członkowie Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk [12]; Łątka J. Słownik polaków w Imperium Osmańskim i Republice Turcji [13]; Pająk J., Penkalla A., Szczepański J. Słownik biograficzny XIX wieku [14]; Brzoza C., Stepan K. Posłowe w parlamencie rosyjskim 1906–1917: Słownik biograficzny [9].

З дев'яти видань сім побачили світ у Варшаві, по одному було надруковано у Кракові та Торуню. Жоден з аналізованих довідників–словників не є загальним, тобто всеохоплюючим на зразок «Polskiego Słownika Biograficznego». Вони всі є тематичними, хронологічними, або тематично–хронологічними.

У словнику, який підготував Анджей Шродка, знаходимо лиш одного представника роду Потоцьких – Йозефа Міколая (09.09.1862–25.08.1922). У довідковій статті вказано, що він є сином Альфреда, намісника Галиції та онуком відомого археолога Яна Потоцького (1761–1815). Окрім інформації про наукову діяльність подано також відомості про те, якими маєтками володів – Антонінами та Шепетівкою [19,с.475–476].

У «Словнику польських істориків» бачимо чотирьох Потоцьких – Антонія (17.09.1867–05.10.1939), Ігнація (28.02.1750–30.08.1809), Яна (08.03.1761–11.12.1815) та Станіслава Костки (13.11.1755–14.09.1821). Лише троє останніх належать до Гетьманської лінії роду Потоцьких герба «Пилява». У статтях міститься достатньо повна інформація про вищезгаданих осіб, яка стосується не лише наукової діяльності, а й відображає їх участь у громадсько–політичному житті Речі Посполитої, а згодом Російської імперії. Важливим на нашу думку є те, що представлені у виданні дані переважно ґрунтуються на інформації з РСВ та монографіях (статті про Ігнація та Яна) чи статтях (стаття про Станіслава Костку) [17,с.420–424].

Книга Алісії Кулецької, Малгожати Осецької та Дороти Замойської представила відомих та невідомих членів Варшавського Королівського Товариства Друзів Наук. На її сторінках відтворено біографії Александра (1756–1812), Фелікса (1777–1811), Ігнація (1750–1809), Яна (1761–1815) та Станіслава Костки (1755–1821). Пропоновані біограми ілюструють переважно їх наукову діяльність, з акцентом на участь у роботі Товариства Друзів Наук [12,с.247–251].

Цікавий словник представив у 2005 р. Єжи С. Лантка, який підготував словник поляків, життя і діяльність яких проходило або в Османській імперії, або в Туреччині часів республіки. На його сторінках вміщено біограми Потоцьких (подано у порядку розміщення їх у виданні): відомого історика, мандрівника Яна (1761–1815), дипломата Єжи (1889–1961), великого коронного гетьмана та емісара до Константинополя Йозефа (1673–1751), останнього посла Речі Посполитої Пьотра Францішка (1745–1829), брацлавського воєводи Стефана (1568–1631). Всі вони

належать до польського аристократичного роду Потоцьких, що гербувався «Пилявою». Четверо перших представники так званою Гетьманської лінії, або «Срібної Пиляви», останній – Стефан, започаткував Примасовську лінію, або «Золоту Пиляву». Варто відзначити, що за детальною інформацією, автор словника відсилає до PSB, а вміщені статті лише в окремих випадках доповнюються джерелами чи історіографією [13,с.259–260].

Проект, запропонований Романом Белецьким науковому загалу і усім, хто цікавиться історією, явив сміливу спробу репрезентації тритомного словника офіцерів, учасників листопадового повстання 1830–1831 років. Позитивним моментом видання, безсумнівно є те, що автор не обмежився відомостями про повстанців, що діяли на території корінної Польщі, а й охопив своєю увагою учасників подій 1831 р. на Правобережній Україні. Короткі відомості про Потоцьких, а їх аж двадцять три особи, вміщено у третьому томі «Словника...». Ідентифікація вміщених у словник осіб щодо належності їх до роду Потоцьких герба «Пилява» виявилася складною справою і вона ще триває. Разом із тим, аналіз цих біограм, з урахуванням здобутків сучасної історіографії, засвідчив кілька важливих моментів. По–перше, майже половина, а точніше одинадцять, з них не містять чітких хронологічних дат життя, у десяти вказано і рік народження, і рік смерті, а у двох вказано лише дату народження. По–друге, автор укладаючи біограми для свого словника, обійшов увагою інформацію про Потоцьких у довідковій літературі, що вийшла раніше. Так, наприклад, в біографічній статті про Мечислава Потоцького (1799–1878), вказано, що він народився і помер у Львові, а також брав участь у повстанні і за це спочатку емігрував, а потім повернувся [8,с.327–331]. Подана інформація не відповідає історичним реаліям.

Вікторія Шлівовська у виданому 1998 року біографічному словнику поляків, що перебували на засланні у Російській імперії в першій половині ХІХ століття, теж вмістила кілька біографічних статей з прізвищем Потоцькі: Альфред (1786–1862), Міхал (1803?), Мечислав (1799–1878), Войцех/Альберт (1801–1848). Альфред і Мечислав Потоцькі належать до «Срібної Пиляви», а інформація про Міхала, який був власником маєтків на Поділлі викликала певний інтерес. Річ у тім, що у 1845 р. Мечислав Потоцький, який на той час перебував на поселенні під поліційним наглядом, перейшов у православ'я і охрестився під іменем Михаїл. Таким чином, припускаємо, що дані вміщені у словнику під іменами Міхала і Мечислава Потоцьких стосуються однієї особи [18,с.477–478].

Список польських масонів у 1821–1999 рр. представив у своєму біографічному словнику Людвік Хасс. В цьому переліку чотири біограми Потоцьких: Казимира (1809–1886), його брата Леопольда (1802–1836), Володимира (1809–1880) та Ієроніма (1927 р. н.). З вказаних осіб напевне належить до Потоцьких герба «Пилява» Володимир [11,с.394–396]. Варто зауважити, що інформація з цього словника доповнює «Словник...» Романа Белецького щодо Казимира та Леопольда, які були учасниками листопадового повстання [8,с.328–329].

Словник Чеслава Бжози та Каміла Степана засвідчує, що серед польських депутатів у російських Державних Думах у 1906–1917 рр. було двоє Потоцьких герба «Пилява»: Генрік (1868–1858) та Йозеф Міколай (1862–1922). Біографічні статті містять докладну інформацію не лише про суспільно–політичну діяльність та участь у роботі російського пар-

ламенту на початку ХХ століття, а також інформацію про дружин та дітей [9,с170–174].

У «Біографічному словнику ХІХ ст.» за авторством Єжи Паянки, Адама Пенкалли та Єжи Щепанського надруковано лише дві біографи Потоцьких: Альфреда Йозефа (1822–1889) та Станіслава Костки (1755–1821). Інформація вміщена у цих статтях, є стислою, а за своїм змістом не дуже відрізняється від статей про цих осіб у PSB [14,с.508–509].

Таким чином, проаналізувавши біографи Потоцьких вміщені у шести польських біографічних довідниках і словниках, можна зробити наступні висновки:

- опрацьовані біографічні довідкові видання в своїй більшості є тематично–хронологічними і містять дані про тих Потоцьких, які брали участь в політичному чи культурному житті;

- в аналізованих виданнях переважають статті присвячені Потоцьким з Гетьманської лінії («Срібна Пилява»);

- біографи, які вміщено в аналізовані словники–довідники, присвячені винятково представникам чоловічої статі, хоча і містять уривчасту інформацію про жінок (матерів, сестер, доньок);

- тексти біографічних статей укладено за класичним зразком, але разом із тим, зазначимо, що лише в окремих виданнях знаходимо детальну інформацію щодо хронології життя особи;

- більшість біограм Потоцьких у новітніх біографічних довідниках та словниках ґрунтуються на інформації з «Polskiego Słownika Biograficznego»;

- укладачам й авторам біографічних словників не вдалося уникнути неточностей написанні біограм, попри те, що в галузі історичної біографістики про ту чи іншу постать були здійсненні детальні дослідження (наприклад, довільне трактування біографії Мечислава/Міхаїла Потоцького (1799–1878);

- висловлені думки не є аксіомою, а пропонована розвідка є спробою повернути увагу до довідкової літератури і лише сходинкою на шляху подальшого дослідження біографій.

Список використаних джерел

1. Кривошея І. І. Легітимність польського графського титулу Потоцьких // Пам'ять століть. – 2006. – №5(62). – С.210–215.

2. Попик В. Біографістика // Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. заклад. І. Н. Войцехівська (кер. авт. кол.), В. М. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко [та ін.]. – К.: Либідь, 2008. – 520 с.

3. Тимченко В.М. Порівняльна характеристика польської та австрійської біографічної довідкової літератури // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica: зб. наук. праць / НАН України, Нац. б–ка України ім. В.І.Вернадського, Ін–т біографічних досліджень; редкол.: В.І.Попик (відпов. ред.) та інш. – К., 2008. – Вип. 4. – С.297–305.

4. Словник української мови: В 11 т. / За ред. І. К. Білодіда. – Т.1. – К.: Наукова думка, 1970. – 799, [1] с.

5. Словник української мови: В 11 т. / За ред. І. К. Білодіда. – Т.2. – К.: Наукова думка, 1971. – 550, [2] с.

6. Словник української мови: В 11 т. / За ред. І. К. Білодіда. – Т.9. – К.: Наукова думка, 1978. – 961, [4] с.

7. Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. – К.: БМТ, 1996. – 239 с.

8. Bielecki R. Słownik biograficzny officerów powstania Listopadowego. – T.III. L–R. – Warszawa: Wyd. Neriton, 1998.
 9. Brzoza C., Stepan K. Posłowe w parlamencie rosyjskim 1906–1917: Słownik biograficzny. – Warszawa: Wyd. Sejmowe, 2001. – 253 s.
 10. Dunin–Borkowski hr., J. Almanach Błękitny: Genealogia żyjących rodów polskich. – Lwów–Warszawa, 1903.
 11. Hass L. Wolnomularze polscy w kraju i na świecie 1821–1999: Słownik biograficzny. – Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM, 1999. – 660 s.
 12. Kulecka A., Osiecka M., Zamojska D. «...którzy nauki, cnote, Ojczyznie kochają» – znani i nieznani członkowie Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk. – Warszawa, 2000. – 383 s.
 13. Łątka J. Słownik polaków w Imperium Osmańskim i Republice Turcji. – Kraków: Księgarnia Akademicka, 2005. – 490 s.
 14. Pająk J. S., Penkalla A., Szczepański J. Słownik biograficzny XIX wieku. – Toruń: Wyd. Adam Marszałek, 2005. – 667 s.
 15. Polski Słownik Biograficzny. – T.XXVIII. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1984.
 16. Polski Słownik Biograficzny. – T. XXVII. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1983.
 17. Słownik historyków polskich. – Warszawa: Wyd. Wiedza Powszechna, 1994. – 590 s.
 18. Śliwowska W. Zesłancy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX wieku: Słownik biograficzny. – Warszawa: Wyd. DiG, 1998. – 765 s.
 19. Środka A. Uczeni Polscy XIX – XX stulecia. – Warszawa: Wyd. Aries, 1997. – T.III. M–R. – 622 s.
 20. Zielińska T. Poczety polskich rodów arystokratycznych. – Warszawa, 1997. – 592 s.
21. Z y c h l i ń s k i T. Złota księga szlachty Polskiej. Rocznik XIV. – Poznań, 1893.

Кривошея И.И. Биограммы представителей аристократического рода Потоцких (герб «Пилява») на страницах новейших польских справочников и словарей

Анализируются и сравниваются жизнеописания представителей рода Потоцких, которые опубликованы в новейших польских биографических справочниках и словарях.

Ключовые слова: биографический справочник, биографический словарь, биограмма, Потоцкие.

Kryvosheya, I.I. Biograms of Potockis as aristocracyfamily (Pilawa coat of Arms) in the latest Polish reference books and vocabularies

Biograms of the Potockis included in the latest Polish reference books and vocabularies have been analyzed and compared.

Key words: biographical reference book, biographical vocabulary, biogram, the Potockis.